

EEN OOG VOOR OPMERKELIJKE INSECTEN IN DE VALLEI VAN DE ZWARTE BEEK

Het militair domein van Beverlo is een van de grootste aaneengesloten natuurgebieden in Vlaanderen en herbergt een aantal sterk bedreigde biotopen, zoals stuifduinen, uitgestrekte natte en droge heides en een mozaïek van hooilanden en kletsnatte broekbossen in de vallei van de Zwarte Beek. Tijdens de zomer van 2004 werden er in de marge van een onderzoek naar bedreigde dagvlinders nog een heleboel andere bijzondere en zeldzame insecten aangetroffen, zoals een nieuwe nachtvlinder voor België en een nieuwe boktor voor Limburg. Opvallend is dat al deze waarnemingen zomaar tussendoor gebeurden, zonder specifieke zoekmethodes of ingewikkelde en tijdrovende vangstechnieken. Dat bevestigt niet alleen de hoge natuurwaarde van het gebied, maar toont ook aan dat iedereen met een oog voor detail en een gezonde dosis nieuwsgierigheid een heleboel bijzondere dingen kan ontdekken in de Limburgse natuur. Ontdekken is namelijk “zien wat iedereen heeft gezien en denken wat niemand heeft gedacht” (Albert Szent-Györgyi).

Myzia oblongoguttata

Asilus crabroniformis

Formica polyctena

Eratophyes amasiella

Amata phegea

WETENSCHAP EN NATUURBEHOUD HAND IN HAND

Dat een onvermoeibaar idealisme de drijvende kracht achter het behoud en beheer van de natuur is, mag in deze tijden van verregaande professionalisering zeker niet uit het oog verloren worden. Het 'gevoel in de onderbuik' heeft jarenlang de beheersvisie van natuurgebieden gestuurd en de opgebouwde ervaring draagt een groot deel van de natuurbehoudpraktijk. De jongste jaren krijgen beheerders ook steeds vaker hulp van de wetenschap. Onderzoekers die zich niet beperken tot zuiver academische vragen en een beetje voeling hebben met de problematiek, kunnen onmiskenbaar een belangrijke bijdrage leveren aan de onderbouwing en ondersteuning van het steeds complexer wordende natuurbeheer. De Onderzoeksgroep Dierenecologie van de Universiteit Antwerpen heeft al heel wat ervaring met dergelijke projecten. Met de financiële ondersteuning van de afdeling Natuur van de Vlaamse Gemeenschap werd onder andere een methodiek voor 'multi-soortenmonitoring' uitgewerkt (Van Dyck *et al.*, 2001) en werden soortbeschermingsplannen opgesteld voor het Gentiaanblauwtje (Vanreusel *et al.*, 2000) en een reeks van bedreigde dagvlinders in het Nationaal Park Hoge Kempen (Vanreusel *et al.*, 2002).

In een nieuw project wilden we testen in hoeverre een definitie van habitat op basis van hulpbronnen bruikbaar is om de aanwezigheid van bedreigde dagvlinders in detail te kunnen voorspellen. Hiervoor gingen we in 2004 aan de slag in de vallei van de Zwarte Beek, meer bepaald in het militair domein van Beverlo.

Omdat de natuur een netwerk is van complexe relaties, bekijken we natuurbehoudsvragen steeds vanuit een landschappelijke benadering. Zo trachten we te begrijpen hoe vlinders zich in het landschap kunnen handhaven. Daarbij is ons uitgangspunt dat de hulpbronnen die zij nodig hebben om hun verschillende levensstadia te kunnen voltooien binnen een dagelijks overbrugbare afstand van elkaar aanwezig moeten zijn. De hoeksteen van het onderzoek was dan ook een gedetailleerde vegetatiekaart (tot op 5 m nauwkeurig) waarop naast het vegetatietype ook meer specifieke informatie over waardplanten, nectar en structuurkenmerken van de vegetatie werd aangeduid. De integratie van al deze informatie leidde tot soortspecifieke habitatkwaliteitskaarten die achteraf in het veld getest werden door nauwkeurige verspreidingsgegevens van de soorten te verzamelen. Naast een verfijning van onze ecologische soortkennis, kregen we zo een landschappelijke visie op problemen als versnippering. Dit alles kan vertaald worden naar veel efficiëntere beheersmaatregelen, die na voorzichtige extrapolatie ook in andere natuurgebieden bruikbaar zijn.

De beheerders van het militair domein zijn nu bovendien een zeer nauwkeurige vegetatiekaart rijker en we verzamelden ook informatie over een hele reeks bijzondere insecten. Want doordat we tijdens onze veldbezoeken niet uitsluitend naar vlinders keken, zijn we ook meer te weten gekomen over enkele opmerkelijke soorten die in hun gebied rondkruipen en -vliegen.

Er kwam heel wat veldwerk kijken bij dit onderzoek en daar zijn

wij niet rouwig om. Vanaf maart waren we op pad om de vegetaties in kaart te brengen. De zoektocht naar het Groentje (*Callophrys rubi*) bracht ons in mei en juni vooral in vochtige heideterreinen. Voor de Kleine ijsvogelvinder (*Limenitis camilla*) trokken we in juli door de natte ruigtes, hooilanden en broekbossen van de vallei. De Heivlinder (*Hipparchia semele*) ten slotte vonden we op de droge heide. Augustus is de vliegpiek van de soort. In elk van deze periodes en in ieder biotoop deden wij enkele bijzondere ontdekkingen.

VROEGE VOGELS, DIE BIJEN

Wie vroeg in het voorjaar op pad gaat met een oog voor insecten, staat versteld van het ontluikende leven in die periode. De lente kriebelt bij insectenliefhebbers dan ook een pak vroeger dan bij de meeste mensen, die pas rond begin mei uit hun winterslaap ontwaken. Hoewel de omstandigheden voor insecten niet direct optimaal lijken rond half maart, gonst het op sommige plaatsen van de bedrijvigheid. Nectar en warme hoekjes zijn dan schaars en werken als nog sterkere magneten dan in de rest van het jaar. Bloeiende wilgen zijn een waar buffet en beschutte, zonbeschenen hoekjes zijn niet toevallig de plekken die onderzoekers verkiezen om hun boterhammen op te eten. Het waren bijen die ons momenten van intense natuurbeleving brachten tijdens onze middagpauzes.

Wilde bijen zouden zonder hun kwalijke, doch onterechte reputatie als venijnige stekers een heel hoge aibaarheidsfactor kunnen hebben, met hun schattige snoetjes en vrolijk gezoem. In België komt een 350-tal soorten voor, maar de kennis van hun verspreiding is ronduit slecht. Onze noorderburen staan veel verder en brachten zelfs al een voorlopige atlas (Peeters *et al.*, 1999) en voorlopige Rode Lijst (Peeters & Reemer, 2003) uit. De balans is triest. Bijna twee derde van de Nederlandse bijen is bedreigd of reeds verdwenen. En we hebben geen enkele reden om aan te nemen dat het bij ons beter gaat.

In de omgeving van het 'fonteinje' nestelt een kolonie van wel honderden Grote Zijdebijen (*Colletes cunicularius*). Hoewel de diertjes zeer dicht op elkaar leven, kunnen we niet echt spreken van een sociale soort. Die term is gereserveerd voor de soorten die hun krachten bundelen om nageslacht groot te brengen, zoals de Honingbij (*Apis mellifera*) en de meeste hommels. Onze Zijdebijen waren niet meer dan burens, die deze uiterst geschikte nestplaats met elkaar delen, maar volledig zelf instaan voor hun nakomelingen. IJverig verzamelden ze nectar en stuifmeel op enkele wilgen in de buurt, waarmee ze dan hun zelf gegraven nestjes in het losse zand volpropten om hun larven van voedsel te voorzien.

De Tjiftjaffen waren al terug in het land, maar voor Koekoeken leek het ons toch nog te vroeg. Toch merkten we er enkele op in de bedrijvigheid rond de kolonie. Nee, geen vogels, maar Koekoeksbijen. Deze nestparasieten smokkelen hun ei binnen in de nesten van andere bijensoorten. Hun larve doet zich daar te goed aan de voedselvoorraad die de gastvrouw met zoveel moeite heeft vergaard. Sommige soorten Koekoeksbijen zijn

26 gespecialiseerd op maar één gastheersoort. Bij de Grote zijdebij is dat de Grote bloedbij (*Sphecodes albilabris*)

Bij de nestjes van de Grijszandbij (*Andrena vaga*) lagen vrouwtjes van de Roodharige wespbij (*Nomada latiburrana*) op de loer.

Wespbijen zijn meestal nauwelijks behaard en lijken door hun kleurrijke patronen van geel en zwart of zwart met rood meer op wespen dan op bijen. De Roodharige wespbij is door haar typische beharing onmiskenbaar. In Nederland is de soort 'kwetsbaar'.

De grijszandbij-nesten werden ook belaagd door de Wolzwever (*Bombylius major*). Wolzwevers van het geslacht *Bombylius* zijn wollig behaarde vliegen met een extreem lange zuignuit. De wijfjes werden regelmatig zwevend waargenomen boven de nesten van zandbij-soorten. Hierbij voerden ze kleine duikvluchten uit en met een ruk van het achterlijf bestookten ze de nestgangen met eitjes, een manoeuvre dat vergelijkbaar is met dat van eileggende Heidelbergbellen. De piepjonge larve gaat na het uitkomen zelf op zoek naar de nestkamers waar ze zich zal volproppen met eieren en bijenlarven. Hoewel zeker niet zeldzaam, worden deze pluizige zwevers vaak over het hoofd gezien.

In de drukte rond de bijennesten vonden we onder andere ook nog de Vroege wespbij (*Nomada leucophthalma*), die haar eitjes legt bij de Zwartrosse zandbij (*Andrena clarkella*) en in de zomer ook de Heidevespbij (*Nomada rufipes*) die parasiteert bij de Heidezandbij (*Andrena fuscipes*). Ook *Nomada fucata*, *N. ruficornis*, *N. albogutata* en *N. succincta* waren algemeen.

Later in het seizoen zagen we nog enkele andere bijzondere bijensoorten. De Ericabij (*Megachile analis*) vliegt op Gewone dophei (*Erica tetralix*) en is gebonden aan structuurrijke natte heides met droge plaatsen waar ze haar nest kan uitgraven. Het is een zogenaamde Behangersbij, die uitgeknipte stukjes blad gebruikt om haar broedcellen te bekleden. Aangezien haar biotoop sterk achteruit is gegaan, is ook deze angeldrager een bedreigde soort.

De Heidezijdebij (*Colletes succinctus*) is samen met haar koekoek, de Heideviltbij (*Epeolus cruciger*) een vaste waarde in droge heidegebieden en ontbreekt ook in het militair domein van Beverlo niet.

Een typische soort van de natte ruigtes in de vallei is de Slobkousbij (*Macropis europaea*). Ze is gespecialiseerd op de Grote wederik (*Lysimachia vulgaris*). Dit is wel een erg bijzondere drachtplant. Ze produceert namelijk geen nectar en de Slobkousbij heeft het eerder gemunt op de oliën die de plant uitscheidt. Deze worden vermengd met pollen en als onhandige klompen aan de achterpoten gekleefd. Die achterpoten zijn bij wijfjes trouwens heel kenmerkend. De schenen zijn dicht, sneeuwwit behaard en steken fel af tegen de zwarte dijen en tarsen. Vaak zijn dat ook de enige delen die uitsteken wanneer ze gulzig in een wederikbloem kruipen. Hoewel een algemene soort, is het een waar genot om de Slobkousbij bezig te zien. Ook haar Koekoeksbij, de Bonte viltbij (*Epeoloides coecutiens*) is geen zeldzame verschijning langs de Zwarte Beek.

De Kleine harsbij (*Anthidium strigatum*) ten slotte, heeft een fascinerende levenswijze. Haar nestjes worden gemaakt uit hars en hebben de vorm van een fles met rolronde buik en een lange, fijne

hals. Hierlangs gebeurt de zuurstoftoevoer voor de larve. Als koekoek is de Gele tubebij (*Stelis signata*) bekend, maar deze is zeer zeldzaam en kon niet in het gebied worden vastgesteld.

BOSMIEREN, BLADLUIS- EN HUISJESMELKERS

Bosmieren zijn al heel vroeg op het jaar actief. Zelfs bij de flauwste zonnestralen die door de kale takken priemen, komen de dieren uit hun nest. Dat nest is een van de sleutels tot hun succes. Het zijn ingewikkelde bouwsels, die bestaan uit labyrinten van gangen, kamers en ventilatieschachten. Alles wordt in het werk gesteld om in de broedkamers de optimale temperatuur en vochtigheidsgraad te behouden en dat lukt hen wonderwel. Ze creëren zo een ideale leefomgeving voor zichzelf en hun larven. Maar ook andere soorten hebben hun levenswijze aangepast om er gebruik van te kunnen maken.

De larve van de Mierezakkever (*Clytra quadripunctata*) leeft meerdere jaren in het veilige nest en doet zich daar te goed aan mierenbroed. Ze leeft in een ondoordringbaar kokertje en trekt zich daarin terug als de mieren een aanval lanceren. Met haar keiharde kopschild sluit ze de opening af tot het gevaar geweken is. De volwassen kevers worden vanaf eind april gezien. Meestal bengelen ze dan aan grashalmen of blaadjes boven of in de buurt van het nest. Waarnemingen van de Mierezakkever zijn schaars in Limburg, maar misschien ontsnappen ze gewoon te vaak aan onze aandacht. Wij vonden de soort bij de Kale rode bosmier (*Formica polyctena*).

Bosmieren beïnvloeden hun omgeving nog op veel andere manieren. Allereerst zijn het genadeloze predatoren, die jacht maken op alles wat ze kunnen overmeesteren. Daarnaast zijn ze hopeloos verslaafd aan honingdauw, de zoete uitscheiding van blad- en schildluizen in verdedigen ze de kolonies van deze waardevolle voedselproducenten tegen alle mogelijke predatoren en parasieten. Maar hun verdediging is niet waterdicht. Het Schitterend lieveheersbeestje (*Coccinella magnifica*) slaagt erin om van de bewaakte bladluizen te smullen en zelfs dwars over het nest te lopen. De soort leeft dus in een sterk bewaakte omgeving zonder al te veel voedselconcurrenten en vijanden. Mogelijk gaat deze samenleving nog veel verder, maar dat moet nog worden uitgeklaard. Het Schitterend lieveheersbeestje is zeldzaam in Vlaanderen. Wij zagen de eerste diertjes op 18 maart.

LIEVEHEERSBEESTJES BRENGEN GELUK

Lieveheersbeestjes zijn dé revelatie van de jongste jaren. Na het verschijnen van een heldere determinatietabel (Bagnéet *et al.*, 2001), stortten vooral de jonge natuurliefhebbers van JNM zich in de zoektocht naar deze kleurrijke en gemakkelijk op naam te brengen insecten. Het resultaat was dat na 3 jaar al een voorlopige verspreidingsatlas kon worden samengesteld (Adriaens & Maes, 2004), boordevol nieuwe gegevens.

Ons studiegebied in de vallei van de Zwarte Beek bleek een echte *hot spot* te zijn, met naast de algemenere soorten, ook typische heidebewoners.

Callophrys rubi

27

Atylotus fulvus

Atylotus fulvus

Microdon mutabilis

Sphecodes albilabris

Anthidium strigatum

28 Vroeg in het voorjaar vielen vooral de soorten van dennen op. Zonbeschenen bomen in bosranden en op de heide waren de verzamelaarsplaats voor onder andere het Gestreept lieveheersbeestje (*Myzia oblongoguttata*). Uit struikhei sleepten we regelmatig het Heidelieveheersbeestje (*Chilocorus bipustulatus*) en het Zwart lieveheersbeestje (*Exochomus nigromaculatus*). Ook het prachtige Hiërogliefenlieveheersbeestje (*Coccinella hieroglyphica*) was er algemeen. De larve van deze soort voedt zich met de larven van het Heidehaantje (*Lochmaea suturalis*), dat in de uitgestrekte heidegebieden van het militair domein plaatselijk als plaagsoort optreedt. Het zeldzame Ongevekt lieveheersbeestje (*Oenopia impustulata*) is slechts gekend van enkele heidegebieden in de Antwerpse en Limburgse Kempen. We vonden het één keer in een Zomereik (*Quercus robur*). Ook het Behaard lieveheersbeestje (*Platynaspis luteorubra*) is een ongewone verschijning. Het wordt normaal gevonden in droge, schrale graslanden en wegbermen, maar wij betrapten een exemplaar in een wegwijnende Vlier (*Sambucus nigra*) op de heide, die boordevol bladluizen zat. In het totaal vonden we 26 soorten en de lijst is verre van volledig. Wie gaat op zoek naar de ontbrekende?

ROOFVLIEGEN, VLEGENSVLUGGE STRUIKROVERS

De zoektocht naar Groentjes (*Callophrys rubi*) bracht ons in eerste instantie naar beschutte, zonbeschenen hoekjes, waar zonnende mannetjes hun territorium verdedigden. Het werd ons al gauw duidelijk dat veel andere koudbloedigen deze *hot spots* opzoeken om snel op te warmen en voor we het wisten waren we beide in de ban van een intrigerende soortengroep: de Roofvliegen (*Asilidae*). Roofvliegen zijn echte jagers. Het zijn robuuste vliegen en sommige soorten worden tot 2,5 cm lang. Meestal jagen ze vanaf een vaste zitplaats zoals een blad, boomstronk of van op de bodem. Ze vangen de prooi met hun voorste poten en spiesen ze aan hun steeksnuit. Hiermee injecteren ze een gif in de prooi, die onmiddellijk sterft. Daarna wordt ze geduldig leeggezogen. Roofvliegen kunnen enorme prooien aan. Zo zagen wij *Asilus crabroniformis* met het wijfje van een Bruine sprinkhaan (*Chortippus brunneus*), een buit zo groot als zijzelf. Wederom komt het plaatselijke standaardwerk voor deze dieren uit Nederland (Van Veen, 1996). Bij onze noorderburen telt de roofvliegenfauna 39 soorten, wat ook voor Vlaanderen geen onderschatting zal zijn. Wij vonden 17 soorten in ons studiegebied, 3 minder dan we op basis van biotoopvoorkeur eventueel nog hadden kunnen verwachten. De opvallendste soort van het voorjaar is ongetwijfeld *Laphria flava*. Het is een sterke, geel behaarde soort, die in de vlucht enigszins aan een hommelt doet denken. Ze is te vinden op open plekken en langs de randen van naald- en gemengde bossen. De eitjes worden gelegd in holten en spleten van bomen. We vonden de vliegen regelmatig op hun uitkijkplaatsen in zonnige hoekjes. Vooral de houten balken van het begrazingsraster waren erg in trek, maar ook struiken en boomstammen werden gebruikt.

Laphria flava is algemeen in Nederland en we hebben de indruk dat dat ook in de Kempen zo is. Het is alleszins een spectaculaire verschijning, die de harten van entomologen een tikkeltje sneller doet slaan.

Nog groter dan de vorige soort is *Asilus crabroniformis*, die af en toe wel eens de Nederlandse naam Hoornaarroofvlieg wordt meegegeven. Ze is onmiskenbaar door haar grootte en de kleur van de achterlijfsegmenten, die met uitzondering van de eerste drie, geel zijn. Om deze jager te vinden, moet men naar de droge heide trekken. Structuurloze 'VVV-heides' zijn niet meteen geschikt, want *Asilus* houdt van open plekken en naakte bodems. Wij vonden ze zowel op stuifduinen en paden als op de grond in sterk begraasde percelen. De soort wordt in Nederland niet bedreigd, maar is wel achteruitgegaan. In het kamp van Beverlo is ze alvast niet zeldzaam. Ze deelt er haar biotoop met de zeer algemene *Philonicus albiceps* en *Dysmachus trigonus*.

Pamponerus germanicus, *Paritamus geniculatus* en *Neomochterus pallipes* zijn alledrie schaarse soorten, die we slechts één keer aantroffen. De eerste twee aan een bosrand, de laatste middenin een eiken-berkenbos.

DAGACTIEVE NACHTVLINDERS TREDEN UIT DE SCHADUW

Het Groentje (*Callophrys rubi*) heeft zijn naam niet gestolen. Zijn iridiserend groene kleur valt nauwelijks op tussen de frisgroene berkenblaadjes, die de vlinders graag gebruiken om te zonnen en hun territorium te overzien. De beste manier om ze te vinden is dan ook om op de geschikte plaatsen zachtjes tegen de takken te tikken om de dieren te laten opvliegen. Dat deden we met behulp van ons netje en het was maar een kleine moeite om af en toe te controleren welke insecten er zoal in vielen. Vaak waren dat Lieveheersbeestjes en Heidehaantjes (*Lochmaea suturalis*), maar eenmaal vonden we een micromotje dat zo mooi en kenmerkend getekend was dat we besloten om het mee te nemen voor determinatie. Zelf vonden we nergens een afbeelding van het beestje en dat was achteraf gezien niet zo verwonderlijk. We riepen de hulp in van Willy De Prins, die ons wist te vertellen dat het om een soort ging die nooit eerder in België was waargenomen, *Eratophyes amasiella*. Ze werd voor het eerst beschreven in Turkije (1854) en 30 jaar geleden opnieuw in Nederland. Buiten deze twee landen werd de soort onlangs ook gevonden in Duitsland. Dat *E. amasiella* maar van enkele locaties in de wereld bekend is, heeft mogelijk te maken met haar specifieke gedrag. De mannetjes vliegen enkel rond in de vroege uurtjes op zoek naar vrouwtjes. De rest van de dag lopen ze over stammen en takken. De larven ontwikkelen zich in rottend hout.

Nachtvlinders hebben de reputatie saaie, bruine motten te zijn, maar vele soorten hebben prachtige tekeningen, kleuren en vormen. De Kleine nachtpauwoog (*Saturnia pavona*) is hier een voorbeeld van. Haar rups is een gewone verschijning in heidegebieden als die op het militair domein, maar ontmoetingen met de adulten zijn schaarser. In de vallei konden we genieten van een foeragerende Kolibrievlinder (*Macroglossum stellarum*) en poserende Phegea-vlinders (*Amata phegea*) en lieten we ons

verrassen door een knap staaltje van mimicry bij de Elzenwespvlinder (*Synanthedon spheciformis*) en de Wilgenwespvlinder (*Synanthedon formicaeformis*). In de zomer ontdekten we tussen de vele Gamma-uiltjes (*Autographa gamma*) een exemplaar van de zeer zeldzame Vlekdaguil (*Heliothis peltigera*). Deze zuidelijke soort wordt niet elk jaar op Belgische bodem opgemerkt.

MICRODONS, DE MINI-MYRMECOFIELEN

Terwijl de mannetjes van het Groentje op warme, beschutte plekkjes hun machoding doen, gaan de wijfjes op zoek naar geschikte eiafzetplaatsen. Dat is een veel minder opvallende bezigheid dan de felle duels tussen mannelijke rivalen en de enige manier om ze te vinden, is om de natte heides nauwkeurig af te speuren naar alles wat beweegt. Naast de verwachte Groentjes zagen we regelmatig kleurrijke Zweefvliegen als *Chrysotoxum vernale*, *Sericomyia silentis* en de wat zeldzamere *Sericomyia lappona*. Toch was het een opvallend onopvallende soort die onze aandacht trok. Het was een kleine, egaal gekleurde vlieg met een gebochelde rug en geknikte sprietjes. Enkel de 'valse ader' verraadde dat het om een Zweefvlieg ging, eentje van het geslacht *Microdon*. Als volwassen insect leeft ze maar enkele dagen. Het wijfje gaat op zoek naar mieren nesten om daar aan de voordeur haar eieren af te zetten. De jonge larven kruipen dan naar de broedkamers om zich

te vergrijpen aan de weerloze mierenlarven. Helemaal bijzonder is dat de mieren dit gewoon toelaten. Dit is alleen mogelijk dankzij de verregaande aanpassingen van de Zweefvlieg. Haar eieren en larven hebben namelijk precies dezelfde geur als de gastheersoort, zodat ze niet als nestvreemd worden ervaren. Deze geuren of chemische profielen verschillen sterk tussen soorten en zelfs tussen verschillende kolonies van dezelfde soort, zodat de adaptaties van de Zweefvlieg erg soortspecifiek zijn. De dieren die wij regelmatig tegenkwamen aan de rand van de heide, op de overgang naar het bos, waren allen *Microdon analis*. Op deze manier raakten we al gauw met de soort vertrouwd en merkten we enkele kleine verschillen bij een Zweefvliegje dat we op 28 mei vonden. Ze was opvallend groter en had geen donkere, maar roodbruine haren op het schildje. Na een nauwkeurige determinatie besloten we dat het om *Microdon mutabilis* ging, een heel zeldzame soort in de Kempen, die recent alleen nog uit Maasmechelen gekend is. Achteraf moesten we dit toch relativeren. Onlangs ontdekten wetenschappers namelijk dat *mutabilis* eigenlijk uit twee soorten bestaat, die uiterlijk niet te onderscheiden zijn, maar elk bij een andere waardmieren leven (Schönrogge *et al.*, 2002). De echte *Microdon mutabilis* leeft bij de veenmier (*Formica picea*). Haar zustersoort *Microdon myrmicae* zoekt haar heil bij de Moerassteekmier (*Myrmica scabrinodis*). Om welke soort het hier nu uiteindelijk gaat, is niet bekend, aangezien beide mieren in het gebied voorkomen.

Clytra 4-punctata

Hedychruon rutilans

Synanthedon spheciformis

Colletes cunicularius

Laphria flava

30 | DAZEN, KWALITEITSINDICATORS VAN NATTE TERREINEN

Onze zoektocht naar de Kleine ijsvogelvinder (*Limenitis camilla*) bracht ons begin juli midden in de vallei. De zomer was begonnen en in de natte ruigtes stonden Kale jonker (*Cirsium palustre*) en Moerasspirea (*Filipendula ulmaria*) volop in bloei. De zon gaf nu echt warmte en dat waren de ideale omstandigheden voor horden dazen, die ons het leven moeilijk kwamen maken. We kwamen op het idee om de doodgempete beesten mee te nemen voor determinatie en ook eens uit te kijken naar in het oog springende exemplaren, en dat hebben we ons niet beklagd. De vallei van de Zwarte Beek bleek namelijk erg rijk aan gewone en ongewone soorten, waarvan we er wel 15 hebben verzameld. In heel België komen nauwelijks 41 soorten voor en een deel daarvan enkel in Wallonië. De dieren werden op naam gebracht met de tabel van Zeegers en van Haaren (2000).

Goudoogdazen (*Chrysops*) hebben een donkere vlekkenkening in hun vleugels en opvallende smaragdgroene ogen. De Gewone goudoogdaas (*C. relictus*) is overal gewoon, maar de Beekgoudoogdaas (*C. caecutiens*) en de Stipgoudoogdaas (*C. viduatus*) zijn gebonden aan respectievelijk schone beken en venige gronden. Zij doen het dus een pak minder goed. De grote verrassing was evenwel de ontdekking van een populatie van de Roodpoot-goudoogdaas (*C. rufipes*). Hun geliefkoosde biotoop zou zich bevinden in de laagveenmoerassen langs grote rivieren en meren, maar deze beestjes voelden zich oké langs de venige oevers van een piepklein vennetje, dat we het best kunnen omschrijven als een ijl veenmosrietland. In Nederland was de soort tientallen jaren niet meer waargenomen, maar eind jaren negentig is ze terug opgedoken langs de Maas.

Gifoogdazen (*Atylotus*) danken hun naam aan de gifgroene kleur van hun ogen. Alle soorten zijn tamelijk zeldzaam en worden weinig gevangen. Wij vonden zowel een mannetje als een wijfje van de Gele gifoogdaas (*A. fulvus*) en mogelijk heeft die dus een populatie in het gebied. Het is een zeldzame soort die vooral in het zuiden voorkomt en gebonden is aan voedselarme, maar mineraalrijke wateren.

Een erg aantrekkelijke soort is de Langsprietdaas (*Heptatoma pellucens*) die in Limburg overal algemeen is. Ze is dadelijk herkenbaar aan de lange sprieten en de witte, pluizige haarvlekken op het tweede achterlijfsegment.

Maar het prijsbeest van de zomer was ongetwijfeld de Paardendaas (*Tabanus sudeticus*), die we nabij het bezoekerscentrum 'de Watersnip' konden betrappen. Dit is de grootste Europese daas die tot bijna 3 cm kan worden. In Nederland en Vlaanderen is de soort zeer zeldzaam, maar in Wallonië is ze algemener. Mogelijk betrof onze waarneming een zwerver.

Dazen zijn ondanks hun kwalijke reputatie enorm interessante vliegen. Ze bezoeken naast bloemen om zichzelf te voeden ook warmbloedige bloeddonors voor de ontwikkeling van hun eitjes. De mannetjes van vele soorten vertonen een uitgebreid baltsgedrag. Hun larven zijn afhankelijk van een vochtige leefomgeving en dat maakt van sommige soorten goede kwaliteitsindicators voor natte biotopen.

Binnen de Werkgroep Ongewervelden van LIKONA groeit het idee om de dazen van Limburg eens beter in kaart te brengen en dat vinden wij een prima idee.

BOKTORREN LUSTEN OOK WEL IETS ANDERS DAN DROOG HOUT

Op de talrijke bloemen langsheen de bosranden kwamen we regelmatig ook boktorren tegen, die er zich tegoe deden aan stuifmeel. Waren we bij de eerste exemplaren eerder matig geïnteresseerd, des te enthousiaster waren we bij de volgende waarnemingen. Wat opzoekwerk leerde ons dat de soorten van deze keverfamilie vrij eenvoudig op naam te brengen zijn. Door de typische lichaamsbouw en meestal ook door de opvallende kleuren of patronen zijn heel wat soorten reeds aan de hand van foto's te herkennen. In de periode dat de adulte dieren uitvliegen (mei tot en met juli) noteerden wij toch al snel 14 soorten. Daaronder ook een parend koppeltje van *Xylotrechus rusticus*, een nieuwe soort voor Limburg. Ook voor de rest van België lagen maar drie waarnemingen voor, alle van voor 1950. Onder de vleugels van de Werkgroep Ongewervelden van LIKONA wordt er al langer aandacht besteed aan boktorren. Zo wordt er onder andere gewerkt aan de Limburgse Cerambycidae-inventaris (zie LIKONA-website). Op deze manier tracht men de recente verspreiding van deze keverfamilie voor Limburg beter in kaart te brengen.

DISTELS OP DE HEIDE ZIJN GOUD WAARD

Wanneer de zomer vorderde, verlegden we ons onderzoeksterrein naar de droge heide, waar de Heivlinder (*Hipparchia semele*) zich thuis voelt. Hoewel nectarverzamelaars zich in augustus een indigestie kunnen eten aan de overvloedige Struikheibloemetjes (*Calluna vulgaris*), is de heide in juli vaak nectararm. Insecten verzamelen zich dan *en masse* rond de schaarse bloemen die we op deze arme bodem kunnen vinden. Het Zandblauwtje (*Jasione montana*) is een erg belangrijke voedselplant en ook de Akkerdistel (*Cirsium arvense*), die natuurbeheerders en landbouwers soms wel eens eensgezind verwensen, is goud waard. In het militair domein vinden we hem terug op de verstoorde gronden langs de tankbaan en op verlaten wildakkerkes. Vooral 's morgens was het aanschuiven geblazen aan het distelbuffet. Naast de occasionele Gouden tor (*Cetonia aurata*) kwamen honderden bijen en wespen uit de wijde omgeving dan hun dorst lessen, vooraleer ze begonnen aan hun dagtaak. Ook hun nestparasieten waren van de partij, enerzijds om hun gastheer te schaduwen, anderzijds om zelf bij te tanken. De diertjes die ons het meest konden bekoren, waren Goudwespen (*Chrysididae*).

Goudwespen zijn echte juweeltjes met hun glanzende metaalkleuren van blauw, groen, en rood. Het zijn parasieten bij allerlei soorten bijen en wespen. In het eerste geval wacht de Goudwespenlarve tot de larve van haar gastheer zichzelf heeft rond gegeten met nectar en stuifmeel en eet haar dan op. Bij wespen doodt ze het eitje of de jonge larve van de gastheer en voedt ze zich met de aangebrachte prooidieren. Hier gedraagt ze zich dus als een

koekoek. Wie deze prachtige insecten bezig wil zien, moet ze gaan zoeken op nectarplanten of nabij goede nestplaatsen voor hun gastheren. Typische plaatsen zijn zonnige kale zandplekjes, steilrandjes, verweerde weipaaltjes en dode bomen vol kevervraatgangen, oude braamstruwelen en zelfs muurtjes. Ook de wegwijnende Vlier midden in de heide, waar we het Behaard lieveheersbeestje (*Platynaspis luteorubra*) vonden, was een opmerkelijk rijke verzamelpaats voor Goud- en andere wespen. Maar deze microbiotopen hebben het in deze tijden van schaalvergroting in de landbouw en soms zelfs in het natuurbeheer hard te verduren. Ook de Vlaamse 'opgeruimd staat netjes'-mentaliteit laat weinig ruimte voor rommelige hoekjes en dood hout. Samen met hun gastheren gaan vele soorten dus achteruit. De systematiek van Goudwespen wordt regelmatig eens overhoop gehaald en staat nog steeds niet volledig op punt. Voor de determinatie gebruikten wij de tabellen van Kunz (1996), maar de naamgeving namen we over uit Peeters *et al.*, (2004). Van de 10 soorten die we in ons studiegebied aantreffen, waren er 7 typisch voor droge zandgronden met stuifzanden, heide en schrale graslanden Zij parasiteren bij groundbewonende Graafwespen. De meest bijzondere was *Holopyga generosa*, die in Nederland als zeldzaam te boek staat.

BESLUIT

Allereerst blijkt uit onze veldbezoeken weer eens dat het militair domein van Beverlo een prachtig gebied is met een ongelooflijk hoge natuurwaarde. Anderzijds willen wij benadrukken dat ook zonder ingewikkelde of tijdrovende vangstechnieken, maar door veel buiten te zijn met een oog voor detail en een minimum aan basiskennis, er nog enorm veel bijzondere insecten te ontdekken zijn in Limburg en de rest van Vlaanderen. Het op naam brengen hoeft in eerste instantie ook niet aan de hand van stapels dure boeken. Dat kan vaak al via het internet, dat werkelijk vol staat met interessante sites vol foto's en zelfs determinatietabellen. Voor een meer diepgaande studie blijft een deftige bibliotheek natuurlijk onontbeerlijk.

DANKWOORD

Onze dank gaat naar Hans Van Dyck en Wouter Vanreusel voor de toffe werksfeer en het kritisch nalezen van de teksten. Willy De Prins, Bart Bosmans en Guy Van de Weyer controleerden de moeilijke determinaties. De afdeling Natuur van de Vlaamse Gemeenschap stelde de fondsen ter beschikking voor het project waarvan deze tekst een spin-off is. De militaire overheid leverde de nodige vergunningen voor de terreinbezoeken. Ten slotte ook nog een woordje van dank aan Marcel Van Waerebeke en Willy Vanlook voor de vlotte samenwerking en Luc Crevecoeur voor de informatie omtrent de Limburgse verspreiding van enkele bijzondere soorten.

REFERENTIES

- ADRIAENS, T. & D. MAES, 2004. Voorlopige verspreidingsatlas van de lieveheersbeestjes in Vlaanderen, resultaten van het lieveheersbeestjesproject van de jeugdbonden. Bertram 2 (Ibis): 72 pp.
- BARENDREGT, A., 2001. Zweefvliegtabel. 9^e compleet herziene druk, Jeugdbondsuitgeverij, Utrecht: 96 pp.
- BAUGNEE, J.Y., E. BRANQUART & D. MAES, 2001. Veld determinatietabel voor de lieveheersbeestjes van België (Chilcorinae, Coccinellinae en Epilachninae). Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming (Gent), Jeunes & Nature (Wavre) i.s.m. Instituut voor Natuurbehoud (Brussel).
- BELLMANN, H., 2003. Tirion Insectengids. Tirion, Baarn: 446 pp.
- BENSE, U., 1995. Longhorn Beetles. Illustrated Key to the Cerambycidae and Vespidae of Europe. Margraf Verlag, Weikersheim: 512 pp.
- BEUK, P.L.T. (ed.), 2002. Checklist of the Diptera of the Netherlands. KNNV Uitgeverij, Utrecht: 448 pp.
- HARDE, K.W. & F. SEVERA, 1982. Thieme's kevergids. Kosmos, Stuttgart: 316 pp.
- KUNZ, P.X., 1994. Die Goldwespen (*Chrysidae*) Baden-Württembergs. Taxonomie, Bestimmung, Verbreitung, Kartierung und Ökologie. Mit einem Bestimmungsschlüssel für die deutschen Arten. Beih. Veröff. Naturschutz Landschaftspflege Bad.-Württ. 77: 1-186.
- MUYLAERT, A., 1984. Fauna van België Boktorren (Cerambycidae). Vermogen van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussel.
- NIEHUIS, M., 2001. Die Bockkäfer in Rheinland-Pfalz und im Saarland. GNOR-Eigenverlag, Mainz: 604 pp.
- PEETERS, T.M.J., I.P. RAEMAKERS & J. SMIT, 1999. Voorlopige atlas van de Nederlandse bijen (Apidae). EIS-Nederland, Leiden: 226 pp.
- PEETERS, T.M.J., M. NIJSSEN & H. ESSELINK, 2001. Bijen in Nederlandse heidelandschappen De levende natuur 102 (4): 159-165.
- PEETERS, T.M.J. & M. REEMER, 2003. Bedreigde en verdwenen bijen in Nederland (Apidae s.l.). Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. EIS-Nederland, Leiden: 96 pp.
- PEETERS, T.M.J. (red.), 2004. De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata). Nederlandse Fauna 6, KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- SAUER, F., 1993. 600 Käfer nach Farbfotos erkannt. Fauna-Verl., Karlsfeld: 356 pp.
- SCHONROGGE, K., B. BARR, J.C. WARDLAW, E. NAPPER, M.G. GARDNER, J. BREEN, G.W. ELMES & J.A. THOMAS, 2002. When rare species become endangered: cryptic speciation in myrmecophilous hoverflies. Biological Journal of the Linnean Society. 75: 291-300.
- SKINNER, B., 1998. Colour Identification Guide to Moths of the British Isles (Macrolepidoptera). Viking, London: 275 pp.
- SMIT, J., 2004. De wespbijen (Nomada) van Nederland (Hymenoptera: Apidae). Nederlandse faunistische mededelingen 20: 33-125.
- VAN DYCK, H., D. MAES & I. BRICHAU, 2001. Toepassen van een multi-soortenbenadering bij planning en evaluatie in het Vlaamse natuurbeheer. Rapport Universiteit Antwerpen (in opdracht van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Natuur), Wilrijk.
- VANREUSEL, W., J. CORTENS & H. VAN DYCK, 2002. Herstel van dagvlinderpopulaties in en om het Nationaal Park Hoge Kempen. Rapport van de Universiteit Antwerpen in opdracht van afdeling Natuur van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. (Hoofdrapport 191 pp + Herstelprojecten 99 pp).
- VANREUSEL, W., D. MAES & H. VAN DYCK, 2000. Soortbeschermingsplan gentiaanblauwtje. Rapport Universiteit Antwerpen (UIA-UA) (in opdracht van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Natuur), Wilrijk.
- VAN VEEN, M.P., 1996. De roofvliegen van Nederland. Wetenschappelijke mededeling KNNV nr.216, Utrecht: 121 pp.
- VAN VEEN, M.P., 2004. Hoverflies of Northwest Europe, Identification keys to the Syrphidae. KNNV Uitgeverij, Utrecht: 254 pp.
- VERLINDEN, L., 1991. Fauna van België - Zweefvliegen (Syrphidae). Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussel.
- WARING, P. & M. TOWNSEND, 2003. Field Guide to the Moths of Great Britain and Ireland. British Wildlife Publishing, Hampshire: 432 pp.
- ZEEGERS, T. & T. VAN HAAREN, 2000. Dazen en dazenlarven. Wetenschappelijke mededeling KNNV nr. 225, Utrecht: 114 pp.

MEER INFO

Over boktorren in Limburg:
www.ongewervelden.org

Meer foto's van allerlei soorten die we tegen zijn gekomen: www.maartenjacobs.be